

## Проблеми та перспективи розвитку охорони інтелектуальної власності в Україні

**Н**а початку XXI століття різко зросла цінність інтелектуальної власності, збільшуються масштаби її використання та швидкість освоєння. Інтелектуальна власність виступає однією з найважливіших складових економічного, наукового, виробничого потенціалу країни. Підтвердженням цього є досвід багатьох економічно розвинутих держав сучасності, де інтелектуальна власність вже давно стала високонеконкурентним продуктом.

*Актуальність* дослідження проблем, пов'язаних з інтелектуальною власністю, в Україні обумовлена тим, що в ході формування ринкової економіки, зниження бюджетного фінансування науки збільшився відтік за кордон учених, творців нових, високотехнологічних розробок. Ситуація, яка склалася в сфері реєстрації та використання прав інтелектуальної власності в Україні, свідчить, на жаль, про неефективне функціонування системи її охорони. Хоча цивільно-правові механізми відіграють найважливішу роль у правовому регулюванні питань інтелектуальної власності, проте дедалі більш очевидним стає той факт, що у відриві від норм інших галузей вони не здатні забезпечити надійної правової основи для вирішення багатьох проблем повсякденної практики створення та використання результатів інтелектуальної діяльності.

Проблеми, пов'язані із забезпеченням функціонування системи інтелектуальної власності, досліджувалися багатьма науковцями, серед яких особливо слід відмітити праці З. Н. Братуся, О. А. Красавчикова, Е. А. Суханова, В. А. Рясенцева, В. П. Шатрова, М. М. Богуславського, А. П. Сергеева, О. А. Підпригори, Р. Б. Шишки та ін. Разом із тим, зростаюча кількість проблем у галузі правової охорони інтелектуальної власності потребує додаткової уваги.

Виходячи із зазначеного, завданням цього дослідження є розкриття основних засад забезпечення правової охорони інтелектуальної власності, виявлення проблем, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності в Україні та визначення шляхів їх вирішення.

Зауважимо, що незважаючи на цілу низку недоліків, національна система правової охорони інтелектуальної власності в Україні загалом функціонує на задовільному рівні і формально відповідає основним міжнародним вимогам і стандартам. Статистичні показники Державного департаменту інтелектуальної власності МОН свідчать про постійне зростання кількості виданих охоронних документів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, інші об'єкти права інтелектуальної власності [11].

Законодавча база є досить змістовною і в цілому відповідає міжнародним нормам. Сьогодні правовідносини в сфері інтелектуальної власності регулюються окремими положеннями Конституції України, нормами Цивільного, Кримінального, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідних процесуальних кодексів, окремих спеціальних законів та близько ста підзаконних нормативних актів. Крім того, Україна є учасницею багатьох міжнародних угод, які є частиною національного законодавства. Певним досягненням у цій сфері можна вважати і вступ України до СОТ, де вимоги щодо функціонування системи інтелектуальної власності є досить суворими.

Однак не можна не завважити, що ефективність системи охорони інтелектуальної власності є недостатньою через цілий комплекс проблем, які потребують термінового вирішення. Все це перешкоджає розвитку інноваційної діяльності, утворенню в Україні цивілізованого ринку інтелектуальної власності.

Як зазначає Комітет з питань науки та освіти Верховної Ради України, забезпечення реалізації політики у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні характеризується відсутністю належної координації та недостатньою ефективністю у діяльності структур, які мають опікуватися питаннями розвитку інтелектуальної власності, її охороною і захистом. Відповідні функції з охорони цього виду власності сьогодні частково виконують Міністерство освіти і науки України, Державний департамент інтелектуальної влас-

ності як його невід'ємна складова, Український інститут промислової власності. Крім того, функції щодо реалізації авторських і суміжних прав, здійснення заходів із захисту об'єктів інтелектуальної власності покладені також на Міністерство культури і туризму України. Водночас статус Департаменту інтелектуальної власності не узгоджується з вимогами Закону України «Про Кабінет Міністрів України», яким не передбачено утворення урядових органів. Все це заважає своєчасному прийняттю обґрунтованих рішень, а отже, притлумлює саму можливість адекватно реагувати на виклики часу, формувати комплекс назрілих інституційних, правових та економічних заходів задля розвитку цивілізованого ринку інтелектуальної власності відповідно до національних інтересів [12].

Крім того, залишаються не вирішеними питання щодо фінансування заходів у сфері трансферу технологій, організації управління та розвитку інфраструктури у сфері правової охорони інтелектуальної власності: запровадження у структурі Державного департаменту інтелектуальної власності посад державних інспекторів в усіх регіонах України; розширення штатної чисельності підрозділу з питань захисту прав інтелектуальної власності Державної митної служби України; удосконалення діяльності регіональних центрів науково-технічної та економічної інформації щодо надання інформаційних і консультативних послуг з питань інтелектуальної власності; функціонування Державної патентної бібліотеки та її регіональних відділень тощо.

Неврегульованими також є питання створення ефективної системи збору та виплати винагороди авторам, виконавцям, виробникам фонограм, що суттєво перешкоджає розвитку ринку авторського права та суміжних прав. Наслідком недосконалості законодавства та відсутності належного контролю є велика кількість порушень у діяльності організацій колективного управління, які повинні відігравати визначальну роль в охороні авторського права і суміжних прав. Так, наприклад, за даними Рахункової палати України, в державі щороку збирається лише близько 30 млн. грн винагороди, що, за оцінками експертів, складає тільки 3 % потенційної суми надходжень [8].

За умов обмеженої платоспроможності широких верств населення діють могутні стимули до придбання і споживання продукції, виготовленої з порушенням прав інтелектуальної власності. Близько 70 % населення України споживає підроблену продукцію, маркіровану загальноповідом-

ми товарними знаками; лише п'ята частина населення ніколи не купує такої продукції. Промовистий факт: майже для 40 % українських споживачів якість підроблених товарів уявляється цілком прийнятною [1, 143].

Низькі стандарти захисту інтелектуальної власності в Україні багато в чому визначаються значним дефіцитом кваліфікованих фахівців в цій сфері, що, безперечно, вимагає великого обсягу специфічних знань. Лише з 2000 р. у вирішенні цього питання почали з'являтися деякі позитивні зрушення. Але і сьогодні потужність освітньої системи залишається низькою і не може задовольнити попит на фахівців подібного профілю.

Серед головних причин недостатнього рівня ефективності охорони інтелектуальної власності українських фізичних і юридичних осіб фахівці найчастіше називають такі [6, 133]:

- відсутність у держави засобів на патентування і здійснення реєстраційних процедур за кордоном (54,8 %),
- низький рівень правової культури в країні (46,6 %),
- відсутність належних знань та інформації про порядок захисту інтелектуальної власності за межами України (45,2 %),
- законодавчу неврегульованість в Україні питань трансферу технологій, в т.ч. у випадках виїзду українських фахівців на роботу за кордон (43,8 %).

У сфері законодавчого регулювання системи охорони інтелектуальної власності слід вирішити проблемні питання щодо володіння і управління правами на об'єкти інтелектуальної власності, які створюються за рахунок державного бюджету; колективного управління авторськими і суміжними правами; передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності на комерційній основі; забезпечення розвитку франчайзингу, трансферу технологій; захисту комерційної інформації підприємств, а також ноу-хау; обліку об'єктів інтелектуальної власності та оцінки вартості нематеріальних активів; охорони раціоналізаторських пропозицій, порід тварин та сортів рослин, а також охорони фольклору, народних художніх промислів і традиційних знань та ін. [4].

Крім того, має місце неврегульованість становища «інтелектуального спадку» колишнього Радянського Союзу. Після розпаду СРСР в Росії залишилося близько 500 тис. авторських свідоцтв на винаходи з грифом «Для службового користування», які ніколи не публікувалися. За розрахунками фахівців, приблизно чверть з них (125 тис.) належить українським винахідникам. До

того ж, в Україні немає навіть переліку цих винаходів, не кажучи вже про їхні описи. Аналогічною є ситуація і з секретними авторськими свідоцтвами колишнього СРСР. Деякі з них вже перетворені на патенти Російської Федерації. Така ситуація може штучно створювати для українських підприємств певні труднощі в разі виходу на закордонні ринки високотехнологічної продукції [3, 74].

Незважаючи на активну роботу правоохоронних органів із захисту прав інтелектуальної власності, загальний рівень правопорушень в цій сфері залишається високим, що, своєю чергою, є підставою для низької оцінки якості охорони інтелектуальної власності в Україні. Особливо це стосується аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів. Так, наприклад, за даними Міжнародної федерації виробників фонограм, Україна лідирує в Європі за рівнем піратства з показником близько 95 % від загального обсягу ринку [10]. Інша міжнародна організація – Асоціація виробників програмного забезпечення – в своєму останньому «Звіті про піратство» зарахувала Україну до десятки країн-піратів програмного забезпечення, де вона (разом з іншими державами-членами СНД), з показником піратства 89 %, ділить з Індонезією третє-четверте місце після В'єтнаму і Китаю, випереджаючи Росію [9].

Таким чином, можна констатувати, що на даному етапі розвитку вітчизняної системи охорони інтелектуальної власності залишається невирішеною низка проблемних питань, що потребують додаткового вивчення.

Одним з перших, безперечно, постає питання формування законодавчої бази у сфері охорони комерційної таємниці, включаючи питання ноу-хау; правової охорони раціоналізаторських пропозицій; трансферу технологій (включаючи регулювання питань патентування винаходів за кордоном, питання передачі технологій при виїзді фізичних осіб за кордон); оцінки інтелектуальної власності, а також розробки методики оцінки вартості прав інтелектуальної власності.

Слід акцентувати увагу на впровадженні сучасних технологій управління процесами охорони інтелектуальної власності. Цьому сприяло б створення централізованого комп'ютерного банку даних щодо фірмових найменувань, зареєстрованих на території України; впровадження новітніх інформаційних технологій, зокрема, щодо патентної бібліотеки загального користування. Необхідно також розробити заходи з узгодження національної статистики щодо інтелектуальної

власності із міжнародними стандартами в цій сфері.

Разом з цим, зарубіжний досвід свідчить, що створити ефективну систему охорони інтелектуальної власності, спираючись виключно на державні структури, практично неможливо. Через це власникам інтелектуального продукту (юридичним і фізичним особам), а також творчим союзам України важливо активізувати процес створення недержавних організацій з питань охорони інтелектуальної власності, а також вивчити питання входження у відповідні міжнародні недержавні організації [7, 9].

Необхідно також вжити заходи щодо посилення координації діяльності органів виконавчої влади, в т.ч. правоохоронних органів, з метою створення цілісної системи забезпечення (в т.ч. інформаційного) дотримання законодавства про охорону інтелектуальної власності.

Удосконалення економічних важелів охорони інтелектуальної власності вимагає найпильнішої уваги, оскільки вони обумовлюють масовість і стійкість порушень прав інтелектуальної власності. Слід розробити систему економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) комерціалізації запатентованих науково-технічних досягнень. Зокрема, вже протягом тривалого часу обговорюється питання про створення Фонду сприяння патентуванню українських винаходів за кордоном, з його частковим фінансуванням з Державного бюджету в рамках окремої статті бюджетних витрат на охорону інтелектуальної власності.

У Державному бюджеті слід також передбачити належне фінансування витрат на розвиток інфраструктури охорони інтелектуальної власності, модернізацію технічної бази державних установ цієї сфери і впровадження в них новітніх інформаційних технологій.

Щорічне динамічне зростання кількості виданих охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, підвищення активності правовласників щодо захисту своїх прав призводять до збільшення кількості судових справ у цій сфері. Своєю чергою, велика завантаженість судів загальної юрисдикції, недостатня кількість суддів відповідної кваліфікації призводять до того, що справи розглядаються по декілька років. Тому актуальним є впровадження альтернативних способів розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності, зокрема, медіації, та вивчення питання, пов'язаного із створенням в Україні спеціалізованого Патентного суду (Суду з питань інтелектуальної власності).

Одним з найважливіших, безперечно, залишається питання проведення національної освітньої кампанії, метою якої є підвищення у населення України рівня правової культури, отримання базових знань про основні права інтелектуальної власності та систему їх охорони, шанобливого ставлення до інтелектуальної власності взагалі.

Таким чином, можна виділити основні напрями роботи щодо вдосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні:

- формування механізму недопущення на митну територію товарів, які імпортуються з порушенням прав інтелектуальної власності;
- вдосконалення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції;
- активізація роботи щодо розробки та прийняття парламентом законопроектів про внесення змін до законодавчих актів з питань авторського права і суміжних прав, спрямованих на адаптацію національного законодавства до законодавства ЄС та приведення у відповідність правових норм та термінів, що застосовуються у Цивільному та Господарському кодексах і спеціальних законах у сфері інтелектуальної власності;
- залучення до цивільного обороту об'єктів інтелектуальної власності, проведення інвентаризації наявних матеріальних активів, виявлен-

ня найбільш цінних із них;

- зменшення тривалості оформлення патенту та торгової марки, забезпечення належної інформатизації діяльності в галузі охорони інтелектуальної власності;
- запровадження механізму підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах;
- поліпшення взаємодії державних органів та суб'єктів господарювання під час здійснення ними інтелектуальної діяльності;
- підвищення ролі держави у технологічному оновленні, комерціалізації нововведень, що охоплює систему податкових і кредитних пільг для інновацій, фінансування трансферу технологій тощо.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що сучасна система охорони інтелектуальної власності практично перебуває на етапі свого становлення та потребує подальшого удосконалення. Велика кількість порушень у сфері інтелектуальної власності вимагає запровадження широкого спектру заходів з її удосконалення. Створення державної системи охорони інтелектуальної власності стане міцним фундаментом для подальшого інноваційного розвитку України, підвищення її конкурентноздатності на світовому ринку.

#### ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Драпак М. К.* Основи інтелектуальної власності: Навч. посібн. – К.: Ін Юре, 2007. – 156 с.
2. *Макода В. Є.* Правова охорона промислових зразків в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 226 с.
3. *Підпригора О. А.* Проблеми кодифікації законодавства про інтелектуальну власність // Українське право. – 2007. – С. 61-80.
4. Рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти „Про стан державного регулювання і управління у сфері розвитку, правової охорони і захисту інтелектуальної власності та інноваційної діяльності в Україні» від 16 квітня 2008 р. – [www.kno.rada.gov.ua](http://www.kno.rada.gov.ua)
5. *Святоцький О. Д.* Право інтелектуальної власності: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 362 с.
6. *Сіренко І.* Юридична природа прав на об'єкти інтелектуальної власності // Українське право. – 2007. – С. 132–135.
7. *Язвінська О.* Найцінніший капітал: Охорона інтелектуальної власності у світі й Україні // Науковий світ. – 2004. – № 6. – С. 8-11.
8. Офіційний сайт Рахункової палати. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [www.ac-rada.gov.ua](http://www.ac-rada.gov.ua)
9. Офіційний сайт Асоціації виробників програмного забезпечення. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [www.bsa.org](http://www.bsa.org)
10. Офіційний сайт Міжнародної федерації виробників фонограм. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [www.fpi.org](http://www.fpi.org)
11. Офіційний сайт Державного департаменту інтелектуальної власності МОН України. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [www.sdip.gov.ua](http://www.sdip.gov.ua)
12. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)

**О. П. Денисюк,**  
асистент кафедри цивільного права  
і процесу Інституту повітряного  
і космічного права та масових  
комунікацій НАУ